

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

Дипломна робота магістра

з теми: **«ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ
ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ
ІГРОТЕРАПІЇ»**

Виконала: здобувач другого
(магістерського) рівня вищої освіти,
групи DO2-M20р,
спеціальності 012 Дошкільна освіта
за освітньо-професійною програмою
Дошкільна освіта
(за умовами перехресного вступу,
денна форма навчання)
Довгань Олександра Борисівна

Керівник: **Гордійчук М.С.**,
кандидат педагогічних наук,
доцент

Рецензент: **Мартіна О.В.**,
кандидат філологічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський – 2021 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ САМОСВІДОМОСТІ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ІГРОТЕРАПІЇ.....	7
1.1. Проблема формування у дітей старшого дошкільного віку навичок спілкування як форми соціалізації особистості у різноманітних наукових підходах.....	7
1.2. Вікові особливості розвитку самосвідомості і самооцінки дитини старшого дошкільного віку.....	17
1.3. Роль ігрової терапії у формуванні культури повсякденного спілкування дітей старшого дошкільного віку.....	25
Висновки до розділу 1.....	34
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З РОЗВИТКУ САМОСВІДОМОСТІ ТА САМОРОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ІГРОТЕРАПІЇ.....	35
2.1. Дослідження наявного рівня розвитку на інтегрованих заняттях дітей старшого дошкільного віку.....	35
2.2. Розвивальна програма з виховання якостей старших дошкільників засобами ігрової терапії.....	54
2.3. Моделювання процесу формування позитивної “Я-концепції” старшого дошкільника засобами побудови освітньо-виховного процесу на інтеграційних засадах.....	53
Висновки до розділу 2.....	62
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66
ДОДАТКИ.....	71

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасна освіта України виходить на якісно новий рівень, що зумовлено прогресивними тенденціями у формуванні громадянського суспільства, розширенням меж людської свободи, демократизацією принципів суспільного та індивідуального життя, зміною пріоритетів на користь цінності людської особистості. Ці особливості актуалізують проблему гуманізації освіти, необхідність модернізації її цілей та принципів, оновлення змісту, вдосконалення навчально-виховних технологій [9, с.84].

Науковцями все частіше висловлюється думка про те, що в умовах розвивального підходу дитині недостатньо спілкуватися лише з дорослим (Р.Буре, О. Кравцова, Н. Михайленко, Н. Короткова, А. Рузьська, О. Смірнова, О.Кононко, Г.Цукерман та ін.). Для повноцінного пізнавального та соціального розвитку їй конче необхідні контакти з ровесниками.

Однак аналіз сучасної практики сімейного та суспільного виховання засвідчує існування суперечностей між проголошеними ідеями гуманізації освіти та реальним станом справ. Тривале ігнорування ідеї самоцінності людської особистості, насадження масового колективізму, домінування монологічної стратегії у вихованні гальмують модернізацію та оновлення освіти, ускладнюють процес реалізації прогресивних ідей та особистісно-орієнтованих. Так, Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» [3] розглядає соціальну компетентність дітей дошкільного віку як готовність та вміння обирати, варіювати продуктивну мовленнєву взаємодію з ровесниками, що й спричинило вибір напрямку нашого дослідження.

Державна політика в галузі дошкільної освіти, що визначається Державною національною програмою “Освіта” (Україна XXI століття), Законом України “Про дошкільну освіту”, Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні, спрямовує фахівців у галузі вікової та педагогічної психології на пошук оптимальних шляхів особистісного розвитку

дошкільників, розкриття механізмів формування їхньої життєвої компетентності як здатності в міру своїх вікових можливостей самостійно та свідомо виробляти позитивне ставлення до світу і самого себе [3, с.45].

Педагогічна робота з виховання дошкільника як суб'єкта життєдіяльності, здатного шанобливо, гідно, ціннісно ставитися до себе та оточуючих, підмінюється надмірною інтелектуалізацією дитини, орієнтацією на формальні результати. Спостерігається зниження інтересу педагогів до копіткої роботи по вихованню свідомого ставлення зростаючої особистості до природи, предметного світу, людей, власного "Я". Проблема розвитку свідомості та самосвідомості дошкільника в наш час є проблемою становлення особистісного ядра, закладання базису культури, збалансованості потенційних можливостей та реалізованих здібностей.

Власній внутрішній позиції дошкільняти стосовно інших людей властиві розвиток усвідомлення власного "Я" і значущості своїх учинків, величезний інтерес до світу дорослих, їхньої діяльності, стосунків. Істотною особливістю дошкільного віку є виникнення різноманітних стосунків дитини з однолітками, утворення дитячого згурпування. [10, с.5].

Велике значення має виховання у розвитку всебічно-розвиненої особистості дошкільника. Враховуючи індивідуальні особливості кожного дошкільника можна досягти успіху у їх вихованні

На сучасному етапі дошкільник розглядається як суб'єкт життєдіяльності, здатний до самостійності, який прагне вирізнитися з поміж інших, виявляти власну неповторність, має потребу в самовизначенні, самореалізації, саморозвитку та самозбереженні. Тому інтерес до вивчення самосвідомості дітей дошкільного віку останнім часом значно підвищився.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Науково-психологічний аналіз формування і розвитку образу «Я» представлений в роботах багатьох психологів (Р.Бернс, А.Бодальов, У.Джеймс, Е.Еріксон, А.Маслоу, Р.Мейлі, А.Петровський, К.Роджерс, В.Столін, П.Чамата, Н.Чеснокова та інші). Питання формування образу «Я» на ранніх етапах онтогенезу аналізуються в

контексті дослідження особистості, самосвідомості, процесів самопізнання, вироблення емоційно-ціннісного ставлення до себе, саморегуляції в роботах Г.Абрамової, М.Боришевського, О.Запорожця, О.Кононко, В.Котирло, В.Мухіної, М.Лісіної, Н.Непомнящої, Є.Панько, А.Сілвестру, О.Смірної, Г.Урунтаєвої та інших.

Зважаючи на актуальність проблеми, була обрана тема магістерського дослідження: **“Технології формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами ігротерапії”**.

Об’єкт дослідження: розвиток самосвідомості дошкільника.

Предмет дослідження: розвиток самосвідомості дитини дошкільного віку на засадах інтеграційних технологій.

Мета дослідження полягає у вивченні та теоретичному обґрунтуванні формування ефективних методів та прийомів розвитку якостей дошкільників засобами ігротерапії.

Відповідно до мети були визначені такі **завдання**:

- аналіз різноманітної наукової літератури з проблеми дослідження;
- проаналізувати наукові підходи до проблеми розвитку самосвідомості і самооцінки дошкільника;
- охарактеризувати вікові особливості розвитку якостей самосвідомості у дітей дошкільного віку засобами ігрової терапії;
- теоретично обґрунтувати ефективні методи та прийоми розвитку самосвідомості дітей дошкільного віку на засадах інтеграційних технологій;
- провести власне експериментальне дослідження з метою вивчення наявного рівня розвитку самосвідомості і самооцінки у дітей дошкільного віку;
- підвести підсумки дослідження.

Теоретичну основу дослідження становлять досягнення сучасної психолого-педагогічної науки: ідеї про соціально-історичну природу психіки та “Я-концепції”, про значення спілкування в розвитку особистості (Р.Бернс,

Л.С.Виготський, У.Джеймс, М.І.Лісіна, С.Л.Рубінштейн, В.В.Столін); ідеї використання особистісно-орієнтованих гуманістичних ідей у навчанні і розвитку дитини (Л.М.Ванюшків, Е.М.Волков, І.А.Колесников, К.Роджерс, А.Хаузен, І.С.Якіманська та ін.); положення про розвиток психіки дитини в діяльності (Л.С.Виготський, В.А.Давидов, А.М.Леонтьєв, С.Л.Рубінштейн та ін.).

Для розв'язання поставлених мети і завдань застосовувався комплекс теоретичних та емпіричних **методів дослідження:**

- *теоретичні:* вивчення та аналіз філософської, психолого-педагогічної, науково-методичної літератури, що забезпечило розгляд загальних теоретичних питань з проблеми дослідження; вивчення, аналіз і узагальнення педагогічного досвіду, порівняння, систематизація, моделювання змісту, організаційних форм і методів навчання; зіставлення та узагальнення отриманих результатів дослідження з метою обґрунтування сутності досліджуваного явища та визначення оптимальних педагогічних умов для розвитку самосвідомості дошкільників на засадах інтеграційних технологій;
- *емпіричні:* діагностичні (усне опитування, бесіда, інтерв'ювання); обсерваційні (спостереження), що уможливило вивчення стану і динаміки сформованості зазначеної якості у дітей; праксиметричні (аналіз педагогічного досвіду та результатів діяльності), за допомогою яких упорядковано та систематизовано дослідницькі матеріали.

База дослідження: дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі Вовчинецького ЗДО Дністровського району Чернівецької області. У дослідженні брали участь 43 старших дошкільника (з них 21 контрольної групи, 22 експериментальної групи).

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши різноманітну наукову літературу з проблеми дослідження, класифікувавши та узагальнивши отриману інформацію, ми дійшли наступних висновків.

1. Сучасна освіта ставить перед собою завдання виховання впевненої у собі гармонійно розвиненої особистості. Звичайно формування особистості починається із дня народження дитини, але саме в старшому дошкільному віці у житті дошкільника відбуваються такі зміни, які закладають фундамент для формування особистості із позитивно сформованою “Я-концепцією”. Аналіз сучасної літератури та спостереженням за виховним процесом у дитячому садку дозволяє нам стверджувати, що існує протиріччя між реально поставленими завданнями перед сучасними педагогами та виховним процесом. В педагогічному процесі педагоги схильні орієнтуватися на більшість, а не на окремі особистості.

2. Нами конкретизована сутність поняття “Я-концепція”, визначено компоненти “Я-концепції”. Під “Я-концепцією” ми розуміли сукупність уявлень індивіда про свої характеристики і здібності, про можливості взаємодії з іншими людьми і навколишнім світом, сукупність ціннісних уявлень, пов'язаних з об'єктами і діями, і уявлень про цілі або ідеї, які можуть мати позитивну або негативну спрямованість. За структурні компоненти ми прийняли когнітивну складову, емоційно-оцінну та поведінкову. Когнітивна складову, яку часто називають образом “Я” чи картиною “Я” - це система установок, що включає уявлення про зовнішність, психічні властивості, сукупність когнітивних ознак. Емоційно-оцінна складова пов'язана зі ставленням до себе чи до окремих своїх якостей, тобто самооцінку. Поведінковий компонент включає потенційну поведінкову реакцію, тобто конкретні дії, які спричинені і обумовлені двома попередніми компонентами. Показниками сформованості позитивної “Я-концепції” ми визначили:

сформовані знання про себе, висока самооцінка, активна взаємодія із соціумом. Виділено три рівні сформованості позитивної “Я-концепції”.

3. В ході дослідження ми теоретично обґрунтували й експериментально перевірили психолого-педагогічні умови формування позитивної “Я-концепції” старших дошкільників на засадах інтеграційних технологій.

Розроблена експериментальна модель забезпечення формування позитивної “Я-концепції”, ефективність якої підтверджена в ході формувального та контролюючого експерименту. Зафіксовано динаміку збільшення кількості дітей з високим рівнем сформованості “Я-концепції” з 15% до 30% та достатнім рівнем з 65% до 78% в експериментальній групі.

4. Розроблено та впроваджено в практику дошкільного навчального закладу методичні рекомендації батькам та вихователям, щодо формування позитивної “Я-концепції”, розроблено курс розвиваючих ігор для дітей старшого дошкільного віку. Створено систему занять з батьками спрямовану на формування позитивного психологічного клімату, створення партнерських стосунків між батьками та дітьми, налаштування на позитивне прийняття дітей дорослими.

5. Таким чином, побудова освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі на засадах інтеграції на основі зазначених організаційно-педагогічних умов (формування інноваційного клімату в колективі через систему методичної роботи; створення інтегрованого освітнього середовища; розробка різнорівневого варіативного планування освітнього процесу на основі технології застосування інтелектуальних карт) забезпечує інноваційність освітньої діяльності на основі принципів особистісно орієнтованої освіти. Відповідно, важливого значення набуває створення особливого, неповторного духу закладу, що виявляється в спрямованості діяльності колективу на розкриття потенційних можливостей кожної дитини в інтелектуальному, духовному, особистісному аспектах та реалізує цілісний підхід до розвитку дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Артемова Л.В. Аналізуючи гру / Л.В.Артемова, Н.С.Буркіна // Дошкільне виховання. — 2009. — №2. — С.12-13.
2. Артемова Л.В. Театр і гра / Л.В.Артемова. – К.: Томіріс, 2002. – С.144.
3. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку “Я у світі” / М-во освіти та науки України, Акад. пед. наук Укр; пед., упоряд. О.Л.Кононко.- К.: Світич, 2008. - 430 с.
4. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А.М.Богущ, – К.: Видавництво, 2012. – 26 с.
5. Бех І.Д. Виховання особистості // І.Д.Бех. - Кн.2. - Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади. - К.: Либідь, 2003. – 344 с.
6. Бех І.Д. Принципи сучасної освіти / І.Д.Бех // Педагогіка і психологія. - 2005. - №4. - С.5-27.
7. Беленька Г. Сучасна дитина і соціум / Г.Беленька // Дошкільне виховання. — 2005. — №10. — С.12-13.
8. Бойченко Н.А. Сюжетно-ролевіє ігри дошкільників / Н.А.Бойченко, П.И.Григоренко. — К.: Изд-во Рад. Школа, 1982.— С. 25-28
9. Бурова А.П. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку / автор-упорядник А.П.Бурова. — К.: Мандрівець, 2015. — 230 с.
- 10.Васильєва М.А. Керівництво іграми дітей у дошкільних установах / під ред. М.А.Васильєвої. — М.: Просвещение, 1986. — 109 с.
- 11.Виховуємо соціально компетентного дошкільника (до Базової програми розвитку дитини дошкільного віку “Я у світі”) / Кононко О.Л. — К.: Світич, 2008. — С.13-20
- 12.Выготский Л.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка / Л.С.Выготский // Психология развития. – Москва – Харьков – Минск, 2001. - С.12-15.
- 13.Выготский Л.С. Мышление и речь / Л.С.Выготский // Собрание сочинений Т.2 — М.: Педагогика, 1982. — 504 с.

14. Галигузова Л.Н. Ступені спілкування: від року до семи / Л.Н.Галигузова, Е.О.Смирнова — М.: Просвещение, 2003. — С.5-8
15. Голованова Н.Ф. Соціалізація і виховання дитини / Н.Ф.Голованова. - СПб.: Речь, 2004. - 272 с.
16. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У.Гончаренко. — К.: Либідь, 1997. — 376 с.
17. Горностай П.П. Соціалізація особистості і психологічні ролі / П.П.Горностай. — СПб.: Рипол класик, 1997. — С.325-330.
18. Григоренко Г.В. У які ігри граються наші діти? / Г.В.Григоренко // Дошкільне виховання. — 2010. — №5. — С.18-20.
19. Гурковська Т. Вперше до дитсадка / Т.Гурковська // Дошкільне виховання. — 2016. — №11. — С.8-9.
20. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного віку та молодшого шкільного віку: Монографія / А.М.Богущ, Л.О.Варяниця, Н.В.Гавриш, С.М.Курінна, І.П.Печенко / За ред. Н.В.Гавриш. — Луганськ: Альма-матер, 2006. — С.25.
21. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія: навчальний посібник для студ. вищ. навч. закладів / Т.В.Дуткевич. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 392 с.
22. Запорожец Л.В. Значення ранніх періодів дитинства для формування дитячої особистості / Л.В.Запорожец // Принципи розвитку в психології. — М.: Просвещение, 1978. — С.152-184.
23. Захарова Н.М. Адаптація дітей до дитячого садка / Н.М.Захарова // Дошкільне виховання. — 2015. — №4. — С.8-11.
24. Захарова Н.М. Ігрові техніки на допомогу адаптації / Н.М.Захарова // Палітра педагога. — 2011. — №4. — С.11-13.
25. Захарова Н.М. Соціальна адаптація старших дошкільників: особливості, показники, рівні / Н.М.Захарова. — Київ - Житомир: Вид-во ЖДУ, 2012. — С.169-171.

26. Захарова Н.М. Соціальна адаптація як наукова проблема / Н.М.Захарова // Збірник наукових праць Бердянського педагогічного університету (Педагогічні науки). — Бердянськ: БДГТУ, 2012. — №4. — С.81-90.
27. Ільчиков М.З., Смирнов Б.А. Соціологія виховання. - М.: Фирма Гардарика, 1996. - 111 с.
28. Карасьова К.В. Ігровий простір дитини / К.В.Карасьова, Т.Піроженко. — К.: Шк.світ, 2008. —112 с.
29. Карасьова К.В. Самодіяльні ігри дитини / К.Карасьова, Т.Піроженко. — К.: Шк. світ, 2011. — 128 с.
30. Касвінов С.Г. Періодична система стадій розвитку дитини / С.Г.Касвінов // Вісник Харківського державного педагогічного університету ім.Г.С.Сковороди. – Харків: ХДПУ, 2014. – С. 60-68.
31. Касвінов С.Г. Структура стадій та типи фаз розвитку дитини / С.Г.Касвінов // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. №9. – Харків. – 2012. – С.139-145.
32. Кириленко Т.С. Виховання почуттів / Т.С.Кириленко. — К.; Політ. видав. України, 1989. — 31 с.
33. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні / Наук. ред. О.Л.Кононко. - К., 2003. – 24 с.
34. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному віці): Навчальний посібник. — К.: Освіта, 1998. — С.26-28.
35. Кононко О.Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника: навч.-метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у Світі» / О.Л.Кононко. — К.: Світич, 2009. — 208 с.
36. Лапченко І.О. Емоційне ставлення до себе та ровесників як чинник особистісного розвитку дитини дошкільного віку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / І.О.Лапченко; Нац пед. ун-т ім.М.П.Драгоманова. - К., 2006. - 20 с.

37. Лохвицька Л.В. Дошкільна освіта: історія і сьогодення: [довідник] / Л.В.Лохвицька. - Тернопіль: Мандрівець, 2011. - 208 с.
38. Люблінська Г.О. Дитяча психологія. – К.: Вища школа, 1974. – 355 с.
39. Макаренко А.С. Деякі висновки з мого педагогічного досвіду. — К., 1978. - 123 с.
40. Максименко С.Д. Психічне здоров'я дітей / С.Д.Максименко // Психолог. - 2013. - № 1. - С.14-16.
41. Максимюк С.П. Педагогіка: Навчальний посібник / С.П. Максимюк. - К.: Кондор, 2009. - 670 с.
42. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf.
43. Огієнко І. Літературна мова / Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). – К.: Наша культура і наука, 2002. – 112 с
44. Огієнко І. Історія української літературної мови / Іван Огієнко (Митрополит Іларіон) . – К.: Наша культура і наука, 2001. – 431 с
45. Павелків Р.В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості у дитячому віці: [монограф.] / Роман Володимирович Павелків. - Рівне: Волинські обереги, 2011. - 248 с.
46. Петренко О.Б. Роль казки у формуванні орієнтації дитини на цінності своєї статі (на матеріалі спадщини Василя Сухомлинського) / О.Б.Петренко // Збірник наукових праць “Педагогічні науки”. - 2015. - № 53. - С.430-432.
47. Пікож В.І. Прихильність: сутність та розвиток в онтогенезі // Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах (Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді). - Зб. наук.праць.- К.: Пед. думка, 2013. - Кн. I. - С.251-257.
48. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку: [навч.-метод. посіб.] / Тамара Олександрівна Піроженко. - Тернопіль: Мандрівець, 2010. - 136 с.

- 49.Повалій Л. Виховання у дітей поваги до старших. Шкільний світ. - №12(236) – березень - 2001.
- 50.Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т.І.Поніманська. - К.: Академ-видав, 2006. - 456 с.
- 51.Поніманська Т.І. Моральне виховання дошкільників: Навч. посіб / Т.І.Поніманська. - К.: Вища школа, 1993. - 111 с.
- 52.Приходько Ю.О. Генезис провідних ставлень дитини дошкільного віку як основа її особистісного розвитку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Ю.О.Приходько; Український держ. педагогічний ун-т ім.М.П.Драгоманова. - К., 1997. - 45 с.
- 53.Приходько Ю.О. Моральні ставлення особистості як філософська, психологічна та педагогічна категорія. Наукові записки. Зб.наук.статей НПУ імені М.П.Драгоманова, 2011. №3. – С.133-139.
- 54.Приходько Ю.О. Психологічні ставлення і особистий розвиток людини. Тези доповідей Других Міжнародних психологічних читань “Методологічні та теоретичні проблеми психології”. – Харків: АПН України, ХДУ, 2008. - С.35-36.
- 55.Приходько Ю.О. Формування позитивних взаємин у дитячому колективі. - К.: Радянська школа, 1987. – 126 с.
- 56.Провозюк Г.Г. Дитина - диво світу / Г.Г.Провозюк, П.І.Білоус, Г.Ф.Яцук. - Тернопіль: Мандрівець, 2001. - 72 с.